

K R O N I K A N A U K O W A

„Kobieta i rodzina w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych” – konferencja w Toruniu, 10–11 kwietnia 1997 r.

Tematem konferencji była pozycja i rola kobiet w życiu rodzinnym i zawodowym w średniowieczu i u progu epoki nowożytnej. Sesja została zorganizowana przez Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

W wystąpieniu inauguracyjnym spotkanie mediewistów i historyków epoki nowożytnej prof. dr hab. Zenon Nowak z humorem stwierdził, iż jest to pierwsza od niepamiętnych czasów konferencja zorganizowana w Toruniu, która nie będzie bezpośrednio dotyczyła zagadnień związanych z dziejami politycznymi, gospodarczymi oraz kulturą Zakonu Krzyżackiego, czy też szerzej rozumianą tematyką rycerską.

W pierwszym referacie, zatytułowanym „Geneza, znaczenie i trudności badań nad kobietą i rodziną w przeszłości”, prof. dr hab. Maria Koczerska (Warszawa) nakreśliła podstawowe problemy, które towarzyszą historykom badającym tematykę będącą przedmiotem konferencji. Na wstępie podkreśliła, że początki badań nad rolą i pozycją kobiety w dawnych społeczeństwach związane są przede wszystkim z działalnością pozauniwersyteckich środowisk naukowych, wywodzących się w głównej mierze z amerykańskich kręgów feministycznych. Początek zainteresowania tą tematyką przypada na pierwsze lata XX wieku. Kolejnym etapem wyznaczającym dalszy kierunek badań były prace francuskich antropologów i historyków poznających i opisujących historię społeczną. W Polsce badaniem zagadnień związanych z rolą kobiet w życiu publicznym i prywatnym, jako pierwsi wśród przedstawicieli nauk humanistycznych, zajęli się historycy prawa (m.in. W. Abraham). Podejmowali oni prace badawcze nad kwestiami dziedziczenia przez kobiety i ograniczeniami prawnymi działalności kobiet w sferze publicznej i prywatnej.

Podsumowując swoje wystąpienie M. Koczerska stwierdziła, iż tematyka roli i udziału kobiet w życiu publicznym i prywatnym oraz zagadnienia związane z rodziną nie mogą być traktowane jako odrębny dział historii. Zdaniem prelegentki powinny być rozpatrywane w ścisłym związku z badaniami nad historią polityczną, społeczną i kulturalną danej epoki. Taki model badań stawia przed historykami wysokie wymagania warsztatowe i merytoryczne. Towarzyszą zaś tym badaniom trudności i pułapki. Za podstawowe utrudnienia w pracach badawczych M. Koczerska uznała luki w źródłach i ich jednostronność (przewaga aktów normatywnych, zarówno świeckich jak i kościelnych) oraz niejasności terminologiczne (m.in. wątpliwości związane z różnorodnym znaczeniem i tłumaczeniem jednego z podstawowych pojęć tematyki: *cognatio*). Pomimo tych przeszkód lista postulatów badawczych zaproponowanych przez referentkę i przyjętych z aprobatą przez uczestników konferencji jest niezwykle szeroka.

Najważniejsze zagadnienia wymagające badań to:

1. stworzenie katalogu żeńskich imion słowiańskich i chrześcijańskich oraz badania nad procesami dziedziczenia imion w liniach żeńskich;
2. rola i miejsce zakonnic i zakonników w budowaniu historii rodzin, w których się urodzili i wychowywali, ich kontakty z najbliższymi po wstąpieniu na drogę posługi duchownej, udzielanie im wsparcia moralnego i materialnego;
3. kobieta – królowa i księżna – w rodzinie dynastycznej, jej rola w polityce i w życiu rodzinnym (wychowanie dzieci), kobieta w kręgach dworskich;

4. kwestia sposobu, poziomu i zakresu edukacji kobiet;
5. rola i udział kobiet w ruchach nieortodoksyjnych (heretyckich);
6. społeczne zmiany terminologiczne: zanikanie form męskich typu stryj, synowiec.

Pozostałe referaty pod względem tematycznym można podzielić na dwie grupy: kobiecą (znacznie liczniejszą) i rodzinną. W tej ostatniej znalazły się referaty wygłoszone przez: Zenona Nowaka (Toruń) – „Dzieci w rodzinie mieszczańskiej państwa krzyżackiego”, dr Krzysztofa Mikulskiego (Toruń) – „Rodzina mieszczańska w Toruniu w świetle genealogii Neisserów” i komunikat mgr Przemysława Wiszewskiego (Wrocław) – „*Sorores mundi – sponsae Christi*. Mniszki benedyktyńskie i ich rodziny w średniowieczu na przykładzie opactw śląskich: Legnica, Lubomierz, Strzegom”.

Na szczególną uwagę zasługuje wystąpienie Krzysztofa Mikulskiego, będące w zasadzie studium źródłoznawczym. Genealogie rodzin mieszczan toruńskich – w tym przypadku Neisserów – mają wyjątkową wartość dla historyków, gdyż sporządzane były systematycznie „na bieżąco”, za życia kolejnych członków rodziny. Zawarte w nich informacje można podzielić na trzy grupy tematyczne: 1. genealogiczne: m.in. daty ślubów; 2. opisowo-narracyjne; 3. statystyczne: wskaźnik dzietności, umieralności, urodzeń żywych i martwych.

Wykorzystanie tego typu źródeł daje badaczom możliwość śledzenia zmian demograficznych w ujęciu dynamicznym. Genealogie pozwalają na określenie liczebności rodziny – w tym przypadku rodziny mieszczańskiej w Toruniu, przeciętnej długości życia jej członków, dzietności kobiet, wieku zawierania małżeństw.

Z. Nowak zwrócił natomiast uwagę na najmłodszych członków rodziny – dzieci. Tematem jego wystąpienia była pozycja dziecka w rodzinie mieszczańskiej w państwie krzyżackim. Referent poruszył kwestie związane z wychowaniem i edukacją dzieci oraz barwnie naszkicował obraz życia codziennego najmłodszych. Źródłami do poznania tej kwestii w państwie krzyżackim są kroniki i inne różnorodne źródła pisane oraz znaleziska archeologiczne. Właśnie badania archeologiczne dostarczyły informacji o zabawach i zabawkach dziecięcych. Przedmioty takie jak lalki, zwierzątka oraz grzechotki były wykonywane ku uciechu maluchów przez starszych członków rodziny z kości, laki, drewna, ceramiki. Po okresie zabaw i pobytu w domu, kiedy to dzieci znajdowały się przede wszystkim pod opieką matek (do 4 lat), kolejne lata (5–16) wypełnione były systematycznym przygotowywaniem się do zawodu pod okiem ojca – majstra – w zakładzie rzemieślniczym lub nauką w szkole miejskiej.

Wystąpienia poświęcone wyłącznie tematyce kobiecej można podzielić na 3 grupy:

1. kobiety z kręgu stanów rycerskiego i mieszczańskiego: dr Jan Wroniszewski (Toruń) – „Kobieta niezależna w polskiej rodzinie rycerskiej”, dr hab. Tomasz Jurek (Poznań) – „Ślub z obcym. Córki i żony niemieckich rycerzy na Śląsku”, prof. dr hab. Janusz Tandecki (Toruń) – „Kobieta w rzemiośle wielkich miast pruskich na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych”;

2. kobiety w świecie metafizyki – religii, czarów: prof. dr hab. Maria Bogucka – „Rola reformacji w ukształtowaniu pozycji kobiety u progu czasów nowożytnych”, dr hab. Andrzej Radziwiński (Toruń) – „Obraz kobiety w dokumentach papieskich w okresie pontyfikatu Marcina V”, dr Marek Derwich (Wrocław) – „Kobiety w świecie mnichów. Ze studiów nad praktyką klauzury w zakonach mniszych w Polsce”, mgr Leszek Zygmier (Toruń) – „Kobieta – czarownica w świetle ksiąg konsystorskich”, dr Piotr Oliński (Toruń) – „Udział kobiet w życiu religijnym wielkich miast pruskich”;

3. kobiety a sztuka, kultura: prof. dr hab. Edward Potkowski (Warszawa) – „Książka w rękach kobiet w polskim średniowieczu”, prof. dr hab. Marian Arsyński (Toruń) – „Obraz kobiety w sztuce późnego średniowiecza”.

Symptomatycznym rysem wystąpień dotyczących pozycji kobiety w rodzinie rycerskiej i mieszczańskiej jest – podkreślana przez referentów – niezależność przedstawicielek płci pięknej, zarówno *de iure*, jak i *de facto*. Z licznych przykładów samodzielności kobiet pochodzących ze stanu rycerskiego i ich swobody decydowania, przedstawionych przez

J. Wroniszewskiego, za najważniejsze sfery autonomii kobiet należy uznać: 1. możliwość decydowania o doborze współmałżonka (szczególna wolność dysponowania ręką dotyczyła wdów – statut warcki z 1422 r. dał im całkowitą swobodę); 2. występowanie jako samodzielna strona w sprawach sądowych; 3. prowadzenie spraw gospodarczych i finansowych – np. zarząd majątkiem, ziemiemi wiennymi.

Mieszczki – żony i córki mistrzów i majstrów oraz wdowy po nich – cieszyły się nie mniejszymi swobodami niż ich rycerskie odpowiedniczki (referat J. Tandeckiego). Były one zaliczane w poczet członków bractw cechowych – za życia mężów czy ojców – a po śmierci męskich potomków rodziny nie tylko brano je w opiekę, ale i przyzwalano na prowadzenie interesów rodzinnych.

Nie dyskryminowano również kobiet w sferze życia religijnego, co przedstawił P. Oliński, analizując udział kobiet w życiu religijnym wielkich miast pruskich. Choć większość nazwisk na listach członków bractw religijnych ma formę męską (70%), to należy zaznaczyć, że w wielu przypadkach (niestety autor nie przeprowadził takiej weryfikacji) nazwiska męskie mogły oznaczać przynależność do bractwa całej rodziny.

Efektownym akcentem kończącym dwudniową sesję był referat M. Arszyńskiego, ukazujący obraz kobiety w oczach twórców kultury i sztuki późnego średniowiecza. Wystąpienie to było podróżą artystyczną w krainę średniowiecznej sztuki malarskiej, iluminatorskiej i zdobniczej, ilustrowaną przezroczami przedstawiającymi dzieła średniowiecznych artystów. W umysłach artystów i odbiorców sztuki późnych wieków średnich funkcjonowały dwa przeciwstawne portrety kobiet. Jeden to kobieta święta, dobra, szlachetna – wzorcem tej grupy była Maria. Drugi to kobieta grzesznica, o demonicznym charakterze – wzorcem była pierwsza kobieta stworzona przez Boga – Ewa.

Dwudniowa konferencja przyniosła wiele ciekawych spostrzeżeń, a przede wszystkim ukazała (co było zamysłem organizatorów), iż tematyka dotycząca kobiet i rodziny w epoce średniowiecza i w początkach wieków nowożytnych jest interesującym polem badawczym, na którym nierzadko pojawia się więcej znaków zapytania niż prostych odpowiedzi, skala zaś tematów wymagających zbadania lub też poszerzenia dotychczasowej wiedzy jest rozległa.

Olga Miriam Przybyłowicz
(Warszawa)